

К Н Я Ж А

VII

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ім. ІВАНА КРИП'ЯКЕВИЧА

ДОБА

І С Т О Р І Я І К У Л Ь Т У Р А

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Володимир АЛЕКСАНДРОВИЧ

Леонтій ВОЙТОВИЧ

Микола ЛИТВИН

Іван ПАТЕР

Олександр СИТНИК

Даріуш ДОМБРОВСЬКИЙ

Олександр МАЙОРОВ

Марта ФОНТ

ЛЬВІВ 2013

ББК 63Ю3 (4 Укр)

Княжа доба: історія і культура / [відп. ред. Володимир Александрович]; Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2013. – Вип. 7. – 328 с.

Збірник присвячено малоопрацьованим проблемам княжої доби української історії та її широкого історично-культурного контексту, значна частина матеріалів стосується Галицько-Волинського князівства, насамперед XIII – першої половини XIV ст., і найближчого наступного періоду. Зокрема, запропоновано критичний аналіз відомих та нових джерельних матеріалів і пам'яток, а також переосмислення поодиноких аспектів історичного процесу княжої доби на різних етапах її еволюції.

This edited volume covers underexplored issues of the princely era of Ukrainian history in their broader historical and cultural context. The majority of the contributions deal with the Principality of Galicia-Volhynia, focusing on the thirteenth – the first half of the fourteenth century and the succeeding period. The volume offers critical analysis of the lesser known and newly discovered historical sources and sites. It also provides reinterpretations of some aspects of historical process of the princely era on the various stages of its evolution.

Редакційна колегія:

Александрович В., доктор історичних наук
(відповідальний редактор)

Войтович Л., професор, доктор історичних наук
(заст. відповідального редактора)

Литвин М., професор, доктор історичних наук

Патер І., професор, доктор історичних наук

Ситник О., доктор історичних наук

Домбровський Д., доктор габілітований

Майоров О., професор, доктор історичних наук

Фонт М., професор, доктор габілітований

*На 5 сторінці: "Святий Борис". Фрагмент. Середина XII ст.
Фреска Спасо-Преображенської церкви в Полоцьку
(до статті А. Селицького)*

Опубліковано за сприяння Фонду Катедр Українознавства,
освітньої неприбуткової доброчинної інституції (США)

Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу
масової інформації КВ № 16443-4915 Р від 19.02.2010

ISSN 2221-6294

© Інститут українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України, 2013

К Ш Я Ж А Д О Б А

Николай БОЛГОВ

К ИСТОРИИ СРЕДНЕВЕКОВОГО БОСПОРА

9

Юрій ДИБА

ЛІТОПИСНІ СВДЧЕННЯ ПРО ЗАСНУВАННЯ МІСТА ВОЛОДИМИРА НАПРИКІНЦІ X СТОЛІТТЯ: ВОЛОДИМИР НА ЛУЗИ ЧИ ВЛАДІМІР НА КЛЯЗЬМІ?

15

Марія ГАВРИЛИШИН

КИЇВСЬКИЙ СЛІД У БІОГРАФІЇ АНГЛІЙСЬКОГО ПРИНЦА ЕДВАРДА ВИГНАНЦЯ

31

Мирослав ВОЛОЩУК

IUVAGIO ZUBUZLAUS DE VILLA SNECHER CASTRI DE UNG, ОНУКИ БОЯРИНА СУДИСЛАВА ТА ПРОБЛЕМА ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ СХІДНИХ КОМІТАТІВ УТОРЩИНИ В XI-XIII СТОЛІТТЯХ

39

Юрій МОГАРИЧЕВ

О "КРЫМСКОЙ ХАЗАРИИ" В XI-XII ВЕКАХ

49

Роман МИСЬКА

ЗВЕНИГОРОД НА ДНІСТРІ: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ МІФ ЧИ ЛІТОПИСНЕ МІСТО

59

Адольф СЕЛИЦКИЙ

ФРЕСКИ СВЯТЫХ КНЯЗЕЙ-МУЧЕНИКОВ В СПАСО-ПРЕОБРАЖЕНСКОЙ ЦЕРКВИ В ПОЛОЦКЕ

69

Олександр БАРАН

МЕШКАНЦІ МІСЬКИХ ОСЕРЕДКІВ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

81

Viktor ADAMOVIČ

RUS V ČESKÝCH KRONIKÁCH 13-14 STOROČIA

95

Віталію ЛЯСКА

DISTRICTUS PODHORAYENSIS: ДО ПРОБЛЕМИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОГО ПОРУБІЖЖЯ У XIII-XIV СТОЛІТТЯХ

109

З М І С Т

Adrian JUSUPOVIĆ

BOJAR CZY KSIĄŻĘ? "UZURPACJE" WOŁODYSŁAWA KORMILICZICZA W NARRACJI KRONIKI HALICKO-WOŁYŃSKIEJ

137

Леонтій ВОЙТОВИЧ

ВІДНОСИНИ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКИХ КНЯЗІВ З ЛИТВОЮ

147

Іван ПАСЛАВСЬКИЙ

РИМСЬКА ПОЛІТИКА КНЯЗЯ ДАНИЛА РОМАНОВИЧА В 30-х РОКАХ XIII СТОЛІТТЯ

167

Andrzej BUKO, Tomasz DZIEŃKOWSKI, Stanisław GOŁUB

REZYDENCJA KSIĄŻĘCA NA "WYSOKIEJ GÓRCIE" W CHEŁMIE W ŚWIETLE WYNIKÓW BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH Z LAT 2010–2012

175

Олександр МАЙОРОВ

КОЛИ Й ВІД КОГО КНЯЗЬ ДАНИЛО РОМАНОВИЧ ВІДБРАВ ДОРОГИЧИН?

187

Ян ГРУЩИНСЬКИЙ

ТЕВТОНСЬКО-ПОЛЬСЬКА ВІЙНА 20–40-х РОКІВ XIV СТОЛІТТЯ І КОРОЛІВСТВО РУСІ

199

Дюра ГАРДІ

КІЛЬКА НОВИХ ЗАУВАЖЕНЬ ДО ПОХОДУ УГОРСЬКОГО ПАЛАТИНА ВІЛЛЕРМА ДРУГЕТА "IN RUTENIAM" НАВЕСНІ 1340 РОКУ

209

Сейран БЛЯЛОВ

ХАДЖІ-ГЕРАЙ – ПЕРШИЙ КРИМСЬКИЙ ХАН

217

Ярослав ЛИСЕЙКО

МІГРАЦІЯ РУСЬКИХ ШЛЯХЕТСЬКИХ РОДИН ІЗ СЯНОЦЬКОЇ ЗЕМЛІ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XV СТОЛІТТЯ

229

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

Іванна ПАПА

ПРОБЛЕМИ КНЯЖОЇ ДОБИ НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ "ROSSICA ANTIQUA"

239

Дмитро ЛІСІН

**УКРАЇНЬКА ТА ЗАРУБІЖНА ІСТОРИОГРАФІЯ ПРО ВПЛИВ ВІКІНГІВ
НА РОЗВИТОК РАННЬОЇ ДЕРЖАВНОСТІ У СУСІДНІХ НАРОДІВ НА
ПРИКЛАДІ ІРЛАНДСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

246

Святослав ТЕРСЬКИЙ

ІСТОРИКО-АРХЕОЛОГІЧНЕ ВИВЧЕННЯ ЛІТОПИСНОЇ ПЕРЕСОПНИЦІ

256

Дмитро ГОРДІЄНКО

**“СЛОВО О ПОЛКУ ІГОРЕВИМ” НА СТОРІНКАХ ЧАСОПИСУ “СІВЕРЯН-
СЬКИЙ ЛІТОПИС” (1995–2012)**

272

Володимир АЛЕКСАНДРОВИЧ

НЕ ЗОВСІМ ЗВИЧАЙНА МОНОГРАФІЯ “НЕЗВИЧАЙНОГО КНЯЗЯ”

**Майоров О. Галицько-волинський князь Роман Мстиславич, володар,
воїн, дипломат: У 2 т. – Біла Церква, 2011. – Т. 1–2**

295

Леонтій ВОЙТОВИЧ

ПОРТРЕТ КНЯЗЯ ВОЛОДИСЛАВА ОПОЛЬСЬКОГО НА ПОВНИЙ ЗРІСТ
Sperka J. Władysław książę opolski, wieluński, kujawski, dobrzyński, pan
Rusi, palatyn Węgier i namiestnik Polski (1326/1330 – 8 lub 18 maja 1401). –
Kraków, 2013. – 508 s.

314

АНОТАЦІЇ

320

SUMMARY

320

IOBAGIO ZUBUZLAUS DE VILLA CHECHER CASTRI DE UNG, ОНУКИ БОЯРИНА СУДИСЛАВА ТА ПРОБЛЕМА ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ СХІДНИХ КОМІТАТІВ УГОРЩИНИ В ХІ–ХІІІ СТОЛІТТЯХ

Питання про заселення вихідцями з руських земель прикордонних східних комітатів Угорщини завжди належало до найактуальніших у вітчизняній історіографії¹. Учені намагалися з'ясувати, коли ж саме землі сучасного українського Закарпаття стали заселяти вихідці з, наприклад, історичної Галичини. Безумовно, на рівні винятково топонімічних студій та індивідуалізацій згаданих в угорській документації осіб, що тут проживали, провести таке дослідження складно. Адаже нині на цих теренах маємо здебільшого слов'янські назви, які могли тут закріпити в різний спосіб.

Зрозуміло, що на світанку середньовічної історії ідентичності відображалися за родом, або племенем (*gentes*), далеко не всі з них трималися писемної традиції. Тільки християнізація більшості європейських країн, умовно завершена напередодні 1000 р., дала поштовх до формування місцевих осередків писемної продукції – монастирів, бібліотек, архівів. За таких обставин персоніфікувати навіть найзаможніших осіб, що мешкали в регіоні Карпат, – завдання не з легких.

Подібні означення впливали з протипаг “свій” – “чужий”. Відтак, титульна громада, що мешкала на окремо взятій землі, ідентифікуючись у якийсь один чітко визначений спосіб, приймаючи до свого кола, або по сусідству чужинця, повинна була виробити стиль ототожнення такого – здебільшого за географічним, етнічним або ж родовим окресленням.

Добре відомо, що західний і східний відрогі Карпат на період проникнення до Європи угорців упродовж ІХ–ХІ ст. заселяли хорвати, яких останнім часом в історіографії прийнято називати карпатськими². Безумовно, між

¹ Див. одне з останніх узагальнень до даної теми: Волощук М. М. *Ruthenes in Regnum Hungariae* (XI – перша половина XIV ст.): дискусії та пошуки // Україно-угорські етюди / Відп. ред. Л. Войтович. – Львів, 2010. – Вип. 1. – С. 142–163. Тут же бібліографія проблеми (С. 142–145).

² Войтович Л. В. “Білі” хорвати чи “карпатські” хорвати? Продовження дискусії // Дрогобицький краєзнавчий збір-

ник. – Дрогобич, 2004. – Вип. 8. – С. 38–45; Його ж. Карпатські хорвати в етнополітичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього середньовіччя // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.). – Київ, 2004. – Вип. 4. – С. 105–132; Майоров А. В. Великая Хорватия: этногенез и ранняя история славян Прикарпатского региона. – Санкт-Петербург, 2006. – 209 с.

громадами за та перед гірським пасмом мусили існувати сталі зв'язки, зумовлені природними господарськими та політичними потребами, особливо наприкінці X – на початку XI ст., коли цей конгломерат підкорили київський князь Володимир Святославович та угорський король Стефан I. Хорватський *gens*, звичайно, не зник з етнічної карти континенту навіть після підпорядкування Рюриковичам у межах майбутньої Галицької землі та Арпадам за Карпатами. Знатні роди мусили мешкати й надалі у колишніх володіннях, прийнявши нові політичні реалії (про деталі цього процесу можна тільки здогадуватися).

До кінця XII – початку XIII ст. про східні володіння Угорського королівства та, особливо, етнічний склад населення, що там проживало, ми маємо доволі примарне уявлення за даними цілком неоднозначних документів. Наприклад, на сторінках “Діянь угорців” деякі матеріали про географію та народонаселення цих земель частково подав їх анонімний автор кінця XII – першої третини XIII ст.³ Комітати Берег, Земплін, Марамарош, Уточі, Унг, Шаріш, куди входили терени сучасного українського Закарпаття, фігурують у документації щойно від XIII ст.⁴ Зокрема, теперішній обласний центр – місто Ужгород, відомості про існування якого сягають IX–X ст., до середини – другої половини XIII ст. виявився не надто упривілейованим увагою хроністів⁵.

Найповніше, на нашу думку, узагальнення обставин та характеру залюднення даних земель запропонували словацький історик Фердінанд Улічні⁶ та угорський вчений Пал Енгел⁷. Зрозуміло, що “руський” вектор у межах комітату Унг автори практично не розглядали – за винятком тих моментів, коли йшлося про чітко ідентифікованого в “руський спосіб” (*Ruthenus*, або *dictus Orrus*) мешканця чи знатного вельможу.

На прикладі кількох осіб спробуємо показати, наскільки процес залюднення східного прикордоння Угорщини у Середньовіччі виявлявся складним, неоднозначним та суперечливим за своєю суттю, наскільки дискусійною залишається проблема етнічної ідентифікації місцевих знатних родів та пересічних мешканців, про яких дещо повніші матеріали збереглися щойно від XIII ст.

Зокрема, *terminus post quem* 1263 (?) – *terminus ante quem* 1273 pp. відомо про держателя села Чічаровце (*Zubuzlaus de villa Checher*, тепер – село Чічаровце,

³ Див., зокрема, останні критичні видання, що з'явилися у Польщі та Росії: Anonimowego notariusza króla Béli Gesta Hungarorum / Tłumaczenie A. Kulbicka, K. Pałowski, G. Wodzinowska-Taklińska. Wstęp i przypisy R. Grzesik. – Kraków, 2006. – 198 s.; “Деяния венгров” магистра П., которого называют Анонимом / Перевод В. И. Магузовой, вступительная статья и комментарий М. К. Юрасова // Studia Slavica et Balcanica Petropolitana. – Санкт-Петербург, 2007. – № 1–2. – С. 87–98.

⁴ Нариси історії Закарпаття: У 2 т. / За ред. І. Гранчака. – Ужгород, 1993. – Т. 1. – С. 54.

⁵ Наприклад, останнє критичне видання актів, що стосувалися словацької середньовічної історії, втім земель українського Закарпаття, має тільки одну згадку про фортецю Унг. Див.: Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae: In 2 t. (далі – CDS1) / Ed. R. Marsina. – Bratislava, 1987. – Т. 2 (inde ab anno MCCXXXV usque ad anno MCCLX). – С. 221.

⁶ Uličný F. Dejiny osídlenia Užskej župy. – Prešov, 1995. – 353 s.

⁷ Engel P. A nemesi társadalom a középkori Ung megyében. – Budapest, 1998. – 179 old.

округ Міхаловце, Кошицького краю, Словаччина) замкового йобагіона Унгу – Себеслава. У літературі його етнічна ідентифікація залишається відкритою. Михайло Грушевський, зокрема, одним з перших назвав фігуранта прийшлим⁸. Ф. Улічні, акцентуючи увагу на тому, що в межах згаданого поселення знаходили слов'янську (*sic!*) кераміку, датовану VIII–X ст., підкреслював, що село Чічаровце є свідком словансько-словацької історії. Відповідно, автор натякав на належність Себеслава до числа предків сучасних словаків, ані словом не обмовившись про карпатських хорватів, які могли заселяти вказані території до приходу угорців⁹. Жодних припущень щодо походження згаданого замкового йобагіона не висував П. Енгел, лаконічно подавши основну інформацію про нього в одній із приміток своєї монографії¹⁰.

Здавалося б, чи може бути обраний персонаж репрезентативним при вивченні характеру руського заселення східних комітатів Угорщини? Свідчення писемних джерел дають ствердну відповідь. Зокрема, документ Бели IV від 28 серпня 1263 (?) р., виданий *in Verence* (тепер – село Саболчверешмарт, медьє Саболч-Сотмар-Берег, Угорщина), закріплював розподіл земельної власності у селі Чічаровце між представниками сімейства замкового йобагіона Себеслава та його ж родича – Міки, сина Іоана¹¹. Відтак, як слушно зауважив Ф. Улічні, на 1263 р. згаданий йобагіон контролював дані угіддя уже певний час¹². Зміст акту повідомляв, що: "...коли за нашої присутності між Мікою, сином Іоана, з одного боку, та йобагіонами фортеці Унг Себеславом зі своїми родичами із Чічаровець – з іншого, щодо частини землі тих же Чічаровець зав'язується судова справа, тоді згаданий Себеслав від себе та своїх кривників за нашої присутності погодився названу частину володіння площею два плуги, в мирі віддати названому Мікові..."¹³.

Однак родич Себеслава – Міка, син Іоана, помер, не залишивши спадкоємців, що стало приводом до ревізії меж села Чічаровець, зафіксованої у королівському акті від 17 лютого 1265 р.¹⁴: "Відтак, усім присутнім маємо намір заявити, що Себеслав із села Чічаровце, який прибув до нас і нас покірно просив, щоб частину землі із села Чічаровець, яку посідав померлий без спадкоємців його близький родич Міка, від нього ж до своїх (земель – М. В.) прилучити та підтвердити, як це прийнято у нашому королівстві, як дане володіння, так і землі згаданих Чічаровець із лісами, луками та рікою Латорицею, що протікає через цю маєтність. Колись найславетніший володар,

⁸ Грушевський М. С. Історія України-Руси: У 10 т., 11 кн. – Київ, 1992. – Т. 2. – С. 502.

⁹ Uličný F. Dejiny osídlenia... – S. 56–57.

¹⁰ Engel P. A nemesi társadalom... – 61 old.

¹¹ Codex diplomaticus patrius. Hazai okmánytár: In 8 t. (далі – CDP) / Studio et opera E. Nagy. – Budapestini, 1880. – Т. 8. – S. 91; Regesta rerum stirpis Arpadianae critico-diplomatica: In 3 t. (далі – RSA) / Ed. I. Szentpétery. – Budapest, 1923. – Т. 1: 1001–1270. – S. 414.

¹² Uličný F. Dejiny osídlenia... – S. 56.

¹³ "...cum inter Myxam filium Johannis ex una parte, et Zubozlaum ac consanguineos suos de Chechyr iobagiones castri de Vng ex altera, super quadam particulari terre de eadem Chechyr coram nobis question verteretur, tandem dictus Zobozlow pro se et suis consanguineis coram nobis constitutes, dictam particulam terre, quam duorum aratrorum esse dicebant, reliquit pacifice dicto Myxe...": Uličný F. Dejiny osídlenia... – S. 56

¹⁴ RSA. – S. 436.

світлої пам'яті король Коломан своїм надавчим розпорядженням... як відомо, колись за вірну службу передав маєток у довічне користування досвідченому Іоанові Фрідріху та Андрієві, прозваному Франта, – предкові цього Себеслава¹⁵.

Наведений фрагмент – найцікавіший, оскільки дозволяє розглянути не тільки ймовірний час появи предків Себеслава в межах Угорського королівства, а й спробувати з'ясувати їх етнічну належність.

В угорській історії відомо двоє Коломанів, що були королями, однак не обоє – безпосередньо угорських земель: Коломан I, прозваний Книжником (*Colomanus*, 1096–1116) та молодший брат Бели IV – Коломан (*Colomanus*, 1208–1241), який у семирічному віці був помазаний на Галицьке королівство, займаючи престол із перервами впродовж 1214–1221 рр. Свій титул син Андрія II зберігав до самої смерті, що засвідчує чималий актовий матеріал¹⁶. Однак у документі від 17 лютого 1265 р. та його наведеній копії *D[ominus] Colomanus Rex* фігурує без докладнішої титулатури.

У післямонгольський період, до якого відноситься і згаданий диплом, церковні та приватні акти відкликалися до загиблого під час нападу кочівників королівського брата, як правило, в наступному контексті: “Коломан, брат вищезгаданого короля”¹⁷, “наш найшанованіший брат, король і князь Коломан”¹⁸, “найшановніший наш брат, світлий король Галичини та князь усієї Славонії Коломан”¹⁹, “колишній король, найсвітліший наш брат Коломан”²⁰ та ін. – залежно від земель, якими той управляв за життя.

¹⁵ “Proinde ad vniuersorum notitiam tenere praesentium volumus peruenire, quod accedens ad praesentiam nostram Zobuszlo de villa Chicher, nobis humillime supplicauit, vt quamdam portiunculam terrae de terra Chicher excissam sine herede Mike decedentis, proximi scilicet sui, a quo eandem, secundum approbatam regni nostri consuetudinem, ad se, et suos proximos deuolutam fore asserit, sibi confirmare dignemur, quam scilicet particulam terrae, nec non et terram Chicher praedictam cum syluis, pratis et fluuio Latorza, ac vado in eodem habito, olim excellentissimus D[ominus] Colomanus Rex, bonae memoriae, mediantibus suis litteris donationalibus ... condam Iohanni Fridriae Prurentis scilicet Andraeae, Franta dictis, Proauo scilicet eiusdem Zubuzlo, suisque posteritatibus pro fidelibus seruitiis in perpetuum donasse dignoscitur”: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis (далі – CDH) / Studio et opera G. Fejer. – Budaae, 1829. – Т. 4, V. 3. – С. 267–268. Імена предків Себеслава суттєво відрізняються у пізніших виданнях. Імре Нодь подав їх у такій версії: “колись Іоанну

Фрідріхові – батькові ж предка отого Себеслава – Андрієві Франкові” (“...condam Iohanni Fridrih patri scilicet Andree Franka dictis proauo videlicet eiusdem Zobuzlo”: CDP / Studio et opera A. Ipolyi, E. Nagy, D. Véghely. – Budaepetini, 1876. – Т. 6. – С. 129). В Імре Сентпетері – тлумачення аналогічне останньому (RSA. – С. 436–437). Хоча упорядник вважав документ оригіналом, у використаному примірнику видання на полях хтось із читачів дописав *hamis*, тобто – фальсифікат.

¹⁶ Див., зокрема: CDH / Studio et opera G. Fejer. – Budaae, 1829. – Т. 3, V. 2. – С. 90, 103, 231, 238, 286.

¹⁷ “...Colomannus, praedicti Regis frater”: CDH / Studio et opera G. Fejer. – Budaae, 1829. – Т. 4, V. 1. – С. 236.

¹⁸ “...carissimus frater noster Colomanus rex et Dux”: CDH. – Т. 4, V. 1. – С. 251.

¹⁹ “...charissimus frater noster Colomanus, rex Galiciae illuster, ac Dux totius Sclauoniae”: CDH. – Т. 4, V. 1. – С. 251. – С. 287–288.

²⁰ “...Colomannus, quondam Rex, charissimus fratrer noster”: CDH / Studio et

Натомість Коломан I в тогочасній офіційній документації фігурував як “світлої пам’яті Коломан”²¹, “Коломан, світлий король угорців”²² та ін. Безумовно, традиція діловодства в першій половині XIII ст. значно розвинулася у порівнянні з рубезем XI–XII ст. Спектр уживаних щодо вінченосних осіб епітетів зростає із вдосконаленням дипломатики. Однак, як показує практика XIII–XIV ст., усіх колишніх угорських володарів, незалежно від ставлення до них наступників, вшановували *post mortem* однаково гідно.

При цьому за часів правління обох Коломанів процеси переселення до володінь Арпадів вихідців із навколишніх країн були звичним явищем.

Поняття *proavus*, застосоване в акті від 17 лютого 1265 р., з латинської мови однаково перекладається як “прадід”, так і “пращур”. Воно, відтак, може стосуватися як періоду правління Андрія II, коли, очевидно, ще жили батьки замкового йобагіона Себеслава, так і межі XI–XII ст.²³ І хоча І. Сентпетері таки висловив припущення, що в даному разі йдеться саме про період правління Коломана I²⁴, бути переконаним у вірності його пропозиції важко. Про саме поселення упродовж XI – першої половини XIII ст. ми нічого не знаємо²⁵. Виникає, відтак, запитання, чому в акті не сказано про підтвердження надання, що їх здійснили наступники Коломана I у XII–XIII ст., як це можна побачити на інших прикладах. Зрештою, для часу правління останнього форма передачі земельної власності у постійне користування не була нормою. Подібні феодалні традиції закріпилися якраз при Белі III, Андрієві II та – особливо – за правління Бели IV.

Відверто не слов’янськими, а, радше, германськими виглядають також наведені імена давніших власників села Чічаровець – Іоан Фрідріх та Андрій Франк, або ж Франт. Можливо, саме останнє – поряд із непевним змістом акту – й змусило когось з читачів засумніватися в автентичності самого документа. Наші пошуки згаданих осіб за іншими джерелами Угорського королівства дали змогу встановити, що *persona nomine magister Ioannus Fridrich*

opera G. Fejer. – Buda, 1829. – Т. 4, V. 2. – С. 21.

²¹ “...Colomannus rex bonae memoriae”: CDH. – Т. 4, V. 2. – С. 347.

²² “...Colomannus, illustrus Hungarorum rex”, див.: CDH / Studio et opera G. Fejer. – Buda, 1829. – Т. 5, V. 1. – С. 310.

²³ На те, що село Чічаровець могло виникнути ще в XI ст., вказував Ф. Улічні, однак жодної аргументації на користь такої можливості він не наводив: *Uličný F. Dejiny osídlenia... – S. 57*. З високою вірогідністю можемо припускати, що в даному населеному пункті від 80-х років XIV ст. мешкали особи вірогідного руського походження, зокрема – *Johannes dictus Oroz de Checher: A Nagymihályi és Sztárai gróf Sztáray család oklevéltára / Szer. Gy. Nagy. – Budapest, 1887. – K. 1:*

1234–1396. – S. 482; *Diplomata Hungariae antiquissima accedunt epistolae et acta ad historiam Hungariae pertinentia / Edendo operi praefuit György Györffy. – Budapestini, 1992. – V. 1 (ab anno 1000 usque ad annum 1131). – S. 431*. Даний прецедент, на наш погляд, також може бути пов’язаним з якимось короткотривалим перебуванням у межах села в XIII ст. невідомого за документами певного “руського” оточення Себеслава, навіть через декілька поколінь відображеного в окресленнях наступних мешканців поселення.

²⁴ RSA. – 18 old.

²⁵ CDSI / Ed. R. Marsina. – Bratislava, 1971. – Т. 1 (inde ab anno DCCCV usque ad annum MCCXXXV). – S. 377–379; CDSI. – Т. 2. – S. 517–520. Див. також: *Uličný F. Dejiny osídlenia... – S. 56*.

згадана в доступних актах тальки один раз під 27 жовтня 1239 р. у документі, покликаному підтвердити право власності низки осіб щодо земельних надань *Chenke* та *Wys* (тепер – не локалізовані топоніми), розташованих уздовж ріки Бодрог²⁶. За змістом акту: “Андрій, син Сигизмунда з Чічеру (тепер – згадане село Чічаровце – М. В.), та Іоан Русин із Миколою й Бенедиктом, синами того ж Сигизмунда, а також Володиславом, Михайлом, Стефаном і Миколою, також русинами (онуками Судислава – М. В.) з того ж Чічеру, братами тих осіб та персон, що доставили нашим (королівським – М. В.) суддям для перегляду два листи... (про те – М. В.), що той же володар, король Бела... знатному мужу магістрові Симонові, синові Іоана Бели з Беркезу, родичу колись магістра Іоана Фрідріха, колись село, назване Віс, разом із колишньою землею Ченке, остаточно відділеною від інших приписів та надану тому Симонові, а через нього згаданому батькові Іоанові і синові того Симона – Йобові, також Себеславові та іншому Іоанові – його братам та кривнякам...” надав²⁷.

Відтак, ми довідуємося, що прадід, або ж предок йобабіона Себеслава – Іоан Фрідріх, доводився родичем якомусь магістрові Симонові, однак без жодної вказівки на належність його самого до Чічаровець та без будь-яких натяків на дітей. Серед власників села постають сини Сигизмунда – Андрій, Микола, Бенедикт; Іоан Русин, а також Володислав, Михайло, Стефан і Микола, відомі як також руські. Проте немає жодного натяку на право власності самого Іоана Фрідріха.

Угорські вчені Густав Вензель та Імре Сентпетері не випадково вважали даний диплом фальсифікатом з огляду на відсутність оригіналу за наявності лише копії, за Георгом Феєром, датованої аж 1481 р. – часом правління короля Матяша Гуньяді (*Mathias*, 1458–1490)²⁸. Аналогічно, у дипломі зареєстровані особи, що ніколи між собою не зустрічалися, оскільки навіть час їхнього проживання в межах села чи по-сусідству з ним обіймав дуже широкий проміжок XIII–XV ст. Зокрема, за дослідженнями П. Енгела, Андрій, син Сигизмунда, належав до місцевої знаті, нотованої між 1459–1482 рр., Іоанн Руський згадується упродовж 1367–1418 рр. Микола і Бенедикт серед синів згаданого Сигизмунда взагалі не фігурують, а під означення *similiter Oros* могли потрапити хіба що Стефан і Микола – власники сусіднього надання Стретава та сини загиблого поблизу Ярослава 17 або ж 18 серпня 1245 р. бана Філі, що й відповідно підтверджують наведені

²⁶ CDH. – Т. 4, V. 1. – S. 158.

²⁷ “Andreas, filius Sigismundi de Chychyr et Ioannes Oros, in Nicolai ac Benedicti, filiorum eiusdem Sigismundi, nec non Ladislai, Michaelis, Stephani, et Nicolai similiter Oros de eadem Chichir, fratrum ipsorum nominibus et in personis quasdam duas litteras nostrum Iudicarium produxerunt in conspectum ... Quod idem Dominus Bela Rex ... nobilis viri Magistri Simonis, filii Ioannis Belye de Berkez, ex cognatione condam Magistri

Ioannis Fridrich, quamdam villam suam Wys vocatam, simul cum quadam terra nomine Chenke, ab aliorum iuribus per metas omnino distinctas, et separatas eidem Simoni et per eum memorato Ioanni Patri, ac Iob filio eiusdem Simonis, item Zubuzlo et alteri Ioanni fratribus et consanguineis suis...”: CDH. – Т. 4, V. 1. – S. 158, RSA. – S. 202–203.

²⁸ Див.: RSA. – S. 202–203. Як фальсифікат розглядав документ також: Engel P. A nemesi társadalom... – 60 old.

дали документи²⁹. Нічого про такий склад власників Чічаровець упродовж XIII–XV ст. не знав Ф. Улічний³⁰.

Відтак, до числа фальсифікатів відверто напрошується й акт від 17 лютого 1265 р., оскільки принаймні історичність персони Іоана Фрідріха та його причетність до володінь у Чічаровцях викликає закономірні сумніви.

Той факт, що згаданий фальсифікат чітко вказував на проживання у межах села цілого ряду осіб, ідентифікованих як *Oros*, на загал може відображати як реалії XV ст., коли велася робота над його створенням, так і етнічну ситуацію в окремих селах комітату Унг від XIV ст. Ми не виключаємо жодного з варіантів, тим паче, що кількість руських переселенців після приходу до влади у королівстві династії Анжу зростала*.

Докладно відомо, що станом на 1271 р. замковий йобагійон Себеслав ще жив. Він згаданий у зверненні Бенедикта – сина Матвія із Зеклену (*Benenyg filius Mathey de Zeklen*, тепер – можливо, село Сокирниця Хустського р-ну Закарпатської обл.) до Лелеського конвенту монастиря Святого Хреста у питанні переуспадкування володінь села Батуа (*Batua*, тепер – село Батьово Бергівського р-ну Закарпатської обл.), яке знаходилося поруч з володіннями Себеслава та вперше відзначеного з документами його сина Володислава³¹. Із акту лелеського препозита Деметера від 1273 р. відомо, що той, як і батько, належав до йобагійонів фортеці Унг (*Ladislaus filius Zubozlay*)³². Відсутність натомість у джерелі згадок про Себеслава може засвідчувати, що він на той час уже помер. Дослідження П. Енгела показують, що й сам йобагійон Володислав після смерті, що наступила до 1279 р., не залишив нащадків, а відтак земля Чічаровце перейшла до короля Володислава IV, який міг розпоряджатися нею на власний розсуд³³. В акті, виданому, очевидно, невдовзі після смерті Себеславового сина, ще до 1279 р. або упродовж цього ж року, вказано: "...володар король (Володислав IV – М. В.) колишню землю йобагійона фортеці Унг на ймення Володислав, що посідав Чічаровце без спадкоємців, передає у довічне користування вдівцеві магістрові Егідієві..."³⁴.

Відтак, ймовірність проживання в межах комітату Унг певної групи вихідців з руських земель, що могли бути предками даного Себеслава, заперечувати не варто. Переселення могло статися між 1096–1116 рр. за правління Коломана I, або ж, що найвірогідніше, – між 1214–1241 рр. у період від вступу герцога Коломана на галицький престіл до моменту його поранення у битві над рікою Шайо та смерті в хорватських землях у червні 1241 р.

²⁹ Engel P. A nemesi társadalom... – 59, 143, 169 old.

³⁰ Uličný F. Dejiny osídlenia... – S. 56–58.

* Давно напрошується проведення комплексного просопографічного, історико-демографічного та етнографічного дослідження, присвяченого руським переселенцям в Угорському королівстві XIV – першої чверті XVI ст. Чимала кількість опублікованого та архівного матеріалу актуалізує цю проблему.

³¹ CDP. – Т. 6. – S. 181.

³² Ibidem. – Т. 8. – S. 440–441.

³³ Engel P. A nemesi társadalom... – 61 old.

³⁴ "...dominus rex quandam terram iobagionis castri de Wngh nomine Ladislai sine herede decedentis Checher vocatam relicte magistri Egidii contulisset perpetuo iure possidendam...": RSA / Ed. I. Szentpétery, kézirat. I. Borsa. – Budapest, 1961. – Т. 2: 1270–1292, V. 2–3. – S. 255.

Відкликання при створенні документа до часів саме котрогось із Коломанів засвідчує добру обізнаність автора в характері та напрямках міграційних рухів у країні. Дискусійність етнічного походження замкового йобагіона Себеслава та представників його сімейства пов'язана з відсутністю у писемних джерелах відповідних чітких предикатів, які, видається, могли бути втрачені за попередній період проживання його предків у межах відведених їм територій. Однак село Чічаровце, залишаючись привабливим для оселення представників руського "світу" у XIV ст., дозволяє, все ж, обережно пов'язувати біографію досліджуваної особи з володіннями Рюриковичів.

Аналогічні, як можна побачити, за суттю процеси зачепили онуків боярина Судислава – Стефана і Миколу, відомих із джерел щонайменше від 1250, 1266, 1281, 1282 рр., та одного недатованого акту, виданого за правління Володислава IV. Після смерті їхнього батька – королівського бана Філі під Ярославом 17 (або 18) серпня 1245 р. рішенням Бели IV від 29 грудня 1250 р. сини успадкували ряд земель, зокрема – село Битчу (тепер – місто Битча, округ Битча Жілінського краю, Словаччина) і село Гвоздніцу (тепер – село Гвоздніца, округ Битча Жілінського краю, Словаччина)³⁵. На підставі королівського диплому від 1266 р. вони прибрали також право власності на володіння Стретава, розташоване в комітаті Унг (тепер – село Стретава, округ Михайловце Кошицького краю, Словаччина)³⁶. Управління відведеними наданнями Стефан здійснював щонайменше до середини 80-х років, оскільки Микола, очевидно, за припущеннями вчених, помер десь одразу ж після 1266 р.³⁷ Однак навіть у тих документах, що переповідають окремі аспекти біографій Судиславових онуків, жоден з них при житті як "руський" не ідентифікувався³⁸, попри те, що як Судислав значну частину життя провів у Галичині, так і його дружина, очевидно, могла походити звідси³⁹.

Генеалогічні дослідження угорського вченого Мора Вертнера над спадкоємцями бана Філі по лінії Стефана – Філі та Фоми також не з'ясували ситуації⁴⁰. Аналогічно "мовчить" з даного приводу П. Енгел⁴¹. Відтак, ми не

³⁵ CDSI. – Т. 2. – С. 247.

³⁶ "...отож бо єдинодушно йобагіони замку (Унг – М. В.) нам повідомляли, що колись їхня спадщина, прозвана Стретава, із усіма своїми добрами після татарського погрому у зв'язку із важким становищем була повністю продана і передана банові Філі та його нащадкам у довічне користування за 16 марок" ("...iidem Iobagyones Castrī nobis concorditer recitauerunt: quod quamdam terram ipsorum haereditariam, Zyrwthva vocatam, cum vniuersis vtilitatibus suis post plagam Tartarorum, in tempore necessitatis vendidissent, et tradidissent praedicto Phyle Bano pro decem et sex marcis sibi et suis haeredibus pleno iure pacifice possidentam": CDH. – Т. 4, V. 3. – С. 380.

³⁷ Engel P. A nemesi társadalom... – 169 old.

³⁸ CDP. – Т. 8. – С. 274; CDH / Studio et opera G. Fejer. – Budae, 1837. – Т. 7, V. 4. – С. 183.

³⁹ Див.: Волощук М. М. "Филя древле прегордьи" / Fila Supruniensis. Мало-відомі сюжети з історії Галицької землі першої половини XIII століття // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2011. – Вип. 20: Actes testantibus. Ювілейний збірник на пошану Леонтія Войтовича. – С. 190.

⁴⁰ Wertner M. Ungarns Palatine und Bane im Zeitalter der Árpáden. Archontologische Studie // Ungarische Revue / Herausgegeben von prof. K. Heinrich. – Budapest, 1894. – С. 166.

⁴¹ Engel P. A nemesi társadalom... – 59, 169 old.

мали б жодної інформації про самоідентифікацію цих персон, їхнє етнічне ототожнення офіційною канцелярією, якщо б не згаданий фальсифікат від 27 жовтня 1239 р., де вони фігурують як *similiter Oros* – в типово угорський спосіб персоніфікації, поширений від XIV ст.

Причин, через які вони потрапили до зазначеного акту, встановити не вдається. Це цілком могло бути пов'язаним з близькістю обох сіл – Чічаровець та Стретава, ймовірними суперечностями, даниною пізнішому чисельнішому проживанню вихідців з Русі в межах комітату тощо. Підстав звинувачувати переписувача XV ст. у свідомому викривленні біографічних та родових даних вказаних осіб немає. Для Угорщини часів правління короля Матяша Гуньяді проблема персоніфікації онуків Судислава не була актуальною для королівської влади не тільки в локальному, а й у глобальному сенсі. Стефан і Микола згадані в такій же послідовності, як вони фігурують і в оригінальних документах за 1250 та 1266 рр.: спершу Стефан, далі – Микола. Це підказує висновок про Стефана як старшого брата. Перелік власників Чічаровець, до яких автор фальсифікату від 27 жовтня 1239 р. зарахував також Судиславових онуків, ретельно відтворений у фахових публікаціях учених, *terminus ante quem* 1408 р. жодного руського вельможу не включає⁴². Серед імовірно ідентифікованих також *similiter Oros* за документом від 1239 р. виступають ще Володислав та Михайло⁴³. Персоніфікувати їх не вдалося.

Тому не виключено, що цілий ряд переселенців, які за різних обставин потрапили на терени Угорського королівства і розселилися, зокрема, в східних комітатах, могли не використовувати ідентифікацію *Ruthenus*, чи *Orrus* щонайменше за двох причин.

1. По-перше, це могли бути вихідці з Галицької землі, які в принципі не могли вважати себе руськими в етнічному сенсі (дане питання потребує окремого глибокого дослідження*), а відтак після переселення до Угорщини не використовували такої ідентичності, або ж навіть вживаючи якийсь час, відходили від неї у наступних поколіннях, на що впливали асиміляційні процеси, злиття з місцевими слов'янськими та угорськими родинами.

2. По-друге, окрему частину мігрантів склали представники галицької (а теж, можливо, волинської й чернігівської) знаті (наприклад, з-поміж прибічників чернігівського претендента на галицький престіл – князя Ростислава Михайловича), що були немісцевого, не-галицького етнічного походження (кочівники-осадники, члени німецьких, іноземних слов'янських громад тощо), заснувавши тут свої роди завдяки тривалій торгівельній, чи ремісничій діяльності, яка переходила із покоління до покоління. Такі “малі колективи” могли піддаватися частковій асиміляції, приймати слов'янські імена, можливо, – змінювати конфесію. Вони не ідентифікувалися як “русь” у літописанні зі зрозумілих причин, однак під впливом різних обставин у

⁴² Uličný F. Dejiny osídlenia... – S. 57.

⁴³ CDH. – Т. 4, V. 1. – S. 158.

* Див.: Волощук М. М. Галицкая идентичность в XII–XIII вв.: земельный, династический и этнический аспекты // Studia Slavica et Balcanica Petropolitana. – Санкт-

Петербургу, 2010. – № 1(7). – Январь–июнь. – С. 165–178; Его же. К вопросу о самоидентификации Галичины XII–XIII вв.: земельный, династический и этнический контекст // Byzantinoslovaica. – Bratislava, 2010. – V. 3. – S. 75–88.

XII–XIV ст. цілком могли виселитися до володінь Арпадів. Відтак їхнє гіпотетичне переселення в актових документах Угорщини не відображене через етнічні ідентифікації, а отже, не дає змоги навіть приблизно встановити кількість такого роду осіб, місце їхнього нового проживання, соціальні та майнові обов'язки тощо. Їхня “друга батьківщина”, якою могла стати Галицька земля, в окремих випадках мала шанси змінити “третя батьківщина” – Угорське королівство.

Приклади замкового йобагіона Себеслава із Чічаровець та онуків боярина Судислава – одні з багатьох, що потребують прискіпливішого вивчення.

Державний вищий навчальний заклад “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, Івано-Франківськ